

אורלי פרטוק־שקרון

גשרים של תקווה

מרטין בובר והאתגר האנושי

אֶתְרָא

הסדרה לפילוסופיה יהודית

עורך הסדרה:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
פרופ' זאב הרוי
פרופ' חנוך בן פזי

אורלי פרטוק-שקרון

גשרים של תקווה

מרטין בובר והאתגר האנושי

הוצאת אֶדְרָא

Orly Partok-Chekroun

Bridges of Hope

Martin Buber and the Human Challenge

עורכת הספר: **שרית בלונדר**

את המובאות מספרים שלא תורגמו לעברית תרגמה לעברית: **אורלי פרטוק־שקרון**

מסת"ב: 978-965-7876-01-5 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אִדְרָא, תל אביב

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר
מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי – אלקטרוני,
אופטי, מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט,
אלא ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתינתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ה – 2025

© Copyright 2025 by Idra Publishing

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com> • <http://info@idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה: **א. אורן הפקות דפוס בע"מ**, שד' רוטשילד 109, תל אביב

תוכן עניינים

11.....	ראשית דבר
14.....	מבוא

פרק ראשון:

המשיחיות: בין תיקון לתקווה

19.....	מרטין בובר – השפעת הרקע הביוגרפי על הגותו
22.....	בובר והציונות
29.....	החסידות: "מדרגת השלמות של תורת היהדות"
34.....	הגישות השונות בתפיסה המשיחית
37.....	המודל הקוסמי־אפוקליפטי
39.....	המודל המדיני־ריאלי
41.....	המשיחיות כשיח תקווה
43.....	בין תקווה לאוטופיה
48.....	הטרמת העתיד אל ההווה
56.....	המרת רעיון הגאולה ברעיונות פילוסופיים
59.....	מקורות יניקה

פרק שני:

האדם המודרני – ממשבר לגאולה

77.....	משבר המודרניות
88.....	חיפוש הגאולה בין שתי מלחמות עולם
91.....	השואה, האומנם חלק מתוכנית גאולה אלוהית?

101.....	הכנת הגאולה והכרעה אישית של היחיד
102.....	תשובה וגאולה כדרך לתיקון עולם

פרק שלישי:

בובר המוקדם ובובר המאוחר: על התפתחות הרעיון המשיחי ותפיסת האלוהות

107.....	ראשית דרכו של בובר במיסטיקה
109.....	מושג האחדות והגאולה
111.....	בעיית הריבוי והאחדות
113.....	תפיסת האלוהות והגאולה בשלב המיסטי
	התהליך הרוחני של גאולת האדם והעם – שלושה נאומים של
116.....	בובר על היהדות
120.....	בובר המאוחר – השלב הדיאלוגי
123.....	תיקון עולם – מתהליך "בתוך האני" לתהליך "בתוך העולם"
126.....	השינוי בתפיסת האל והפנייה אל הנבואה המקראית
126.....	תיקון עולם דרך כינון של זיקות בין-אישיות
130.....	בובר והפילוסופים של הדיאלוג: "המשיח הוא האדם"
137.....	בין דת, דתיות ותיקון עולם
145.....	דת, מוסר וגאולת עולם
148.....	ההלכה כפעולה דתית וכמעשה גואל
151.....	הדרך האישית לגאולה
153.....	התגלות וגאולה: בין קול שמיעה ואמירה
159.....	ביקורת על תודעת התורה וההתגלות
162.....	מיתוס, היסטוריה וזמן משיחי אצל בובר
164.....	מיתוס משיחי ודתיות גואלת
166.....	גאולה וזיכרון היסטורי
169.....	הזמן שבינינו – משמעות הזמן המשיחי
173....	המסתורין המשיחי: האמת הרעיונית במחשבותיו המשיחיות של בובר
179.....	בין יהדות לנצרות – שתי דרכי אמונה
185.....	דמותו של ישו כמשיח

פרק רביעי:
אסכטולוגיה נבואית ואפוקליפטית

- על אידאה תאופוליטית ורעיון משיחי 189
הרעיון המשיחי: בין אסכטולוגיה נבואית לאסכטולוגיה אפוקליפטית..... 193
נביא, משיח והגשמתו של הדו־שיח 201
הנביא כמתקן עולם: בין בובר להשל 205

פרק חמישי:
הגותו האוטופית של בובר כנדבך להגותו המשיחית

- הציונות בין משיחיות לאנטי־משיחיות..... 211
"סוד ההווה" והאוטופיה הציונית..... 217
אגודת "ברית שלום" – ריאליזם מאמין: הסיכוי לשלום
כאמונה משיחית 222
בין ציונות למשיחיות – הרמן כהן, פרנץ רוזנצווייג ומרטין בובר 229
החברותא 237
תיקון עולם בתוך המציאות הקיימת 242

פרק שישי:
גאולה ו"תיקון עולם" בחסידות – עיון בספר 'גוג ומגוג'

- בין ציונות משיחית לשאלת המשיחיות בחסידות 246
חסידות משיחית ומיסטיקה 252
תיקון עצמי ותיקון עולם בחסידות..... 259
עיון בספר 'גוג ומגוג' ועל פעילותו של בובר בשדה החסידות..... 261
'גוג ומגוג' – ביקורות..... 267
אנתרופולוגיה פילוסופית – שאלת האדם בחסידות 273
בין "פשיסחא" ל"לובלין" – שתי תפיסות הגאולה..... 279
היגאלות מרע, תיקון עולם ומה שביניהם..... 281
המשיחיות כאמירת אמן של האלוהות..... 284
סוף דבר 289
ביבליוגרפיה 293
מפתח העניינים 319

דניאל אישי,

בזכותך אני זוכה להאמין שאפשר לגשר בין חלום למציאות.

אתה ההשראה והעוגן, התזכורת לכך שכל מסע מחשבתי

מתחיל ונשען באהבה.

הספר הזה מוקדש לך – האיש שמלווה אותי

בשתיקה ובמילה, באור ובצל.

ראשית דבר

העת הנוכחית נחנה בתהפוכות ואי-סדר, מציאות רוויית מלחמות, סכסוכים אלימים, שסעים בין-תרבותיים ולאומיים, תחושת אין-אונים קיומית המקננת בלב האנושי ומפעפעת אל תוך הרקמה החברתית כולה. אלה הם זמנים בהם הייאוש חודר אל עומק התודעה, ותחושת האין-מוצא שואבת עימה גם את האמונה באפשרות התיקון. לעיתים נדמה כי רעיון השינוי החברתי והתרבותי הפך לחלום חמקמק, הרחוק ממימוש. ובכל זאת, דווקא מתוך צל קודר זה, עולה וצפה השאלה המהותית: האם בכוחנו לפלס נתיבים חדשים של קיום משותף, של ריפוי וצמיחה רוחנית?

שאלה זו, שהעסיקה אותי רבות, הובילה אותי אל קולו הייחודי של מרטין בובר, הפילוסוף היהודי שראה באדם לא רק יצור חברתי, אלא ישות דיאלוגית, המתהווה מתוך זיקה ומפגש עם הזולת.

הגותו של בובר מציעה פרספקטיבה אופטימית ומעמיקה, הבוחנת את הדיאלוג לא כאמצעי תקשורת בלבד, אלא כדרך חיים, מרחב של מפגש אותנטי שבו האחר אינו מהווה איום, כי אם קריאה לחיבור, למאור ולתיקון. עבור בובר, המפגש האמיתי עם הזולת, זה שאינו חודר או כופה, אלא מקשיב ונוכח, הוא התשתית שממנה עשוי להיבנות עולם חדש. במציאות הדוברת את שפת הפירוד, המאבק והניכור, הגותו של בובר היא בבחינת קריאת כיוון חלופית: היא מזמינה לדמיין חברה המכילה את השונות, מכירה בערכו הייחודי של כל אדם, ומניחה את האמון כיסוד לקיום משותף. כדברי אלבר קאמי: "אין שמש בלי צל, והכרח הוא שנדע את הלילה".¹ דווקא מתוך ההכרה בעומק האפלה, נפתחת האפשרות לאור חדש, אור שנובע ממפגש אנושי אמיתי, מתודעה מוסרית ומרצון כן לתקן ולרפא.

ספר זה, המבוסס על עבודת הדוקטורט שכתבתי, מזמין את הקורא לשיח פילוסופי המבקש לבחון את דמותה ואת גאולתה של החברה המודרנית. אין

1 'א' קאמי, המיתוס של סייזיפוס, עמ' 126.

הוא נושא אופי אונטולוגי או אפיסטמולוגי במובנם הקלסי; תכליתו אינה ניסוח עקרונות מציאות או ידע מוחלטים, אלא חקירה בעלת אופי תרפויטי, ניסיון להציע מסגרת רפלקטיבית, המכוונת לריפוי ולתיקון, להתמודדות עם מצוקות קיומיות, רוחניות ותרבותיות של עולמנו העכשווי.

לתפיסתו של מרטין בובר, הגאולה אינה רעיון מרוחק או מופשט, אלא הוויה פועמת וחיה בתוך חיי היום-יום. היא מתממשת במפגש האנושי, בקשר האינטימי שבין אדם לאדם. בובר אינו דן במשיחיות כבחזון עתידי ערטילאי או כהתערבות שמימית שתופיע באורח פלא, אלא כקריאה נוקבת לחיים מוסריים, לאחריות יום-יומית, ולמעשה אנושי המבקש לתקן, לקרב ולרפא. המשיחיות, לשיטתו, אינה המתנה סבילה, אלא הליכה פעילה. תנועה פנימית המבקשת לחיות את החיים עצמם כמרחב של אפשרות לגאולה, גאולה שנובעת מהיחס, מהאמפתיה, מהקשב ומהמפגש הפתוח והבלתי אמצעי עם פניו של האחר. כך הופך העולם הזה, על סבלו ויופיו, למקום שבו מתרקם התיקון; לא שדה של המתנה וציפייה, אלא של עשייה.

פרקים מן הספר הזה נכתבו בחוף השנהב, באפריקה, שם נפקחו עיני באופן עז ובלתי אמצעי לנוכח מה שכיניתי "הלז שהשתלט והלך על האדם".² ניתן לזהות בנקל בהקשר זה תופעה של אי-נראות מטפורית, או כדברי אקסל הונת, "אי-קיום במובן החברתי", תרבות שבמסגרתה מבטאים השליטים את עליונותם החברתית באמצעות העמדת פנים שאין הם מבחינים כלל בכפופים להם.³ וברור כי אי-נראותם של משרתים, של בני המקום ושל כל ה"שקופים" החברתיים, אינה נובעת מחסמים אופטיים; כישויות פיזיות הם נראים ובני קיימא, אבל אי-נראותם זו מעוגנת בשלילת זהותם כסובייקטים; הם אינם נתפסים כבעלי תכונות מובחנות ומוגדרות, כאינדיבידואלים בעלי "אני". משום כך, נשללת מהם האפשרות לנוכחות אותנטית. הסובייקט, בהקשר זה, נעדר כל מראית עין של קיום, אינו נוכח פיזית, ואולם, לדעתי, דווקא במרחב זה של אי-הנראות, אני מאתרת את ראשיתה של תנועה אנושית אמיתית: האדם כיצור מוסרי מתחיל להתעצב, לפתח תודעה עצמית ולכוון לעצמו סדר עולמי פנימי. הוא מגלה את עוצמתו האמיתית דווקא ביכולתו לרסן את עצמו, להטות אוזן קשבת ולהיות נוכח מתוך חמלה, חמלה שאינה נכפית עליו מבחוץ, אלא נובעת מתוכו פנימה.

2 ברגמן, מבוא, בובר, בסוד שיח, עמ' מב.

3 הונת, זלזול ומתן הכרה, עמ' 63.

שכן, כאשר המציאות החיצונית מבטלת את קיומך, אתה פונה אל פנים הווייתך, ושם, בין כתייה הדוממים של התודעה, נולדת הסובייקטיביות. לא כהתרסה או התקוממות, אלא כבחירה מוסרית מכוננת.

במובן זה, השקפתו ההומניסטית של מרטין בובר הופכת לרלוונטית מאי־פעם. המשיחיות עברו אינה הבטחה עתידית מעורפלת, אלא שליחות מוסרית; תיקון העולם הוא משימה אתית־חינוכית, שבמרכזה ניצב האדם ונכונותו להיענות לאחר, לחברה ולאלוהים. בעידן שבו מציאות חיינו נסדקת תחת כובד רעשים פוליטיים, קיטוב חברתי ותחושת זרות מתגברת, ולעיתים אף בדידות אילמת המסתתרת מאחורי מסכי הרשתות החברתיות, קולו של בובר נותר צלול, רלוונטי ומנחם. הוא מציב בפנינו מראה נוקבת: האם אנחנו באמת פוגשים זה את זה? האם אנו מסוגלים לראות, לשמוע, לחוש, או שמא הלב נאטם מול ריבוי הגירויים וקצב החיים המסחרר? רעיון האני־אתה, העומד במרכז הגותו, אינו בגדר תאוריה בלבד, אלא הצעה עדינה ומהפכנית כאחת: להניח בצד את החשדנות, את הציניות ואת חומות הניכור, ולפנות אל הזולת בלב פתוח. לא רק כדי להבין אותו, אלא כדי לאפשר לו להתקיים במלואו. ומתוך כך, לאפשר גם לעצמנו להיות באמת. בובר מזמין אותנו למסע אחר, מסע של חיבור, של התבוננות עמוקה, של יחסי אנוש שאינם רק פונקציונליים, אלא מהותיים. הוא מציע לנו מצפן, אנושי, מוסרי ורוחני, אל לב ההווה המשותפת, אל המקום שבו, מתוך סדקי העולם הישן, עשויה לבקוע תקווה חדשה.

מבוא

ספר זה מתמקד בצד הפילוסופי והמתודולוגי בהגותו של בובר. הוא בוחן את המעבר של בובר מאידיאליזם לתפיסת עולם אקזיסטנציאליסטית ומתעמק במשנתו הדיאלוגית. יסוד מרכזי בהגותו של בובר הוא הדיון השיטתי והמתמשך במשיחיות, המדגיש את מהותה האוניברסלית. מהות המקשרת בין הסובייקט לאובייקט באמצעות הדיאלוג והלשון האנושית. ההיבטים השונים העולים בספר עוסקים בהתמודדותו של בובר, ההומניסט העברי-ציוני, עם המשבר הגדול של המודרניות ונסירתה של האנושיות.¹ בובר מציב את האדם במוקד התעניינותו הפילוסופית ואת מימושו העצמי כתכלית ראשית.² בבסיס הספר מונחת הטענה כי המוטיבציה שהובילה את בובר לפתח תפיסה ותקווה משיחית טמונה בהבנתו העמוקה בצורך לחדש את היהדות. חידוש זה משמעותו להציב את הדתיות כתנאי היחיד לתחייתה של היהדות. את הדתיות רואה בובר כתהליך רוחני איטי המתחולל בפנימיותו של כל יחיד ויחיד. בתהליך זה סולל היחיד את הדרך אל הדתיות על ידי התייחסות לעבר היוצרת הווה ומכוונת לעתיד. היהדות בעבורו היא תנועה הומניסטית-דתית מגשימה, הנשענת על החירות, ומטרתה להביא גאולה לאנושות, שכן זו עומדת על סף אובדן עקב מהפכות ומלחמות. הגאולה הרוחנית ותיקון עולם יושגו על פי בובר רק מתוך פעולה רוחנית פנימית המובילה להגשמה אישית, ולא בדרך של מאבקים מעמדיים או פוליטיים.³

1 ראו את מסתו של בובר: "Hebrew Humanism" בקובץ מאמריו *Israel and The World*, pp. 240-252, וכן את הביוגרפיה המקיפה של בובר עטה של שירר, Schaefer, Grete.

2 *The Humanism of Martin Buber*, Detroit: Wayne State University Press 1973. בובר לא שאל עוד על מהותו של העולם אלא על ערכו של העולם לגבי האדם. בעקבות רונצווייג וניטשה, "האדם המתפלסף גבר על הפילוסופיה". מעתה, "לעומת השקפת עולם ניצבת השקפת חיים". החיים היוו גם את נקודת המוצא לפילוסופיה המוקדמת של בובר, שהודה כי הושפע בנדון מתורתו של וילהלם דילתיי. ראו ו' לוי, "על מעמד האדם בפילוסופיה של פרנץ רונצווייג ושל מרטין בובר", עמ' 81-89.

3 לדעת ליבוביץ, בניגוד לבובר ובויקה לתורת המוסר של קאנט, לחירות אמיתית יכול

בובר החל את דרכו הרוחנית בסדרת נאומים שעסקו במהות היהדות.⁴ מאמריו היו תגובה לבעיות השעה שהעסיקו את יהדות אירופה המודרנית. ההיסטוריה היהודית מלמדת לדעתו שהיהדות אינה תוצר של יצירה רוחנית יהודית, אלא היא מגמה טבעית, אובייקטיבית ומוחלטת הטבועה באופיו של עם ישראל. בובר זיהה שלושה רעיונות ומגמות מרכזיים הפועלים באופיו של עם ישראל: מגמת האחדות, מגמת המעשה והרעיון המשיחי, הוא רעיון העתיד. מגמות ורעיונות אלה לדידו הם הבסיס לחייו של עם ישראל, והם זקוקים שוב ושוב לניסוח יצירתי מחודש בהתאם לרוח התקופה.⁵

שורשיה של התפיסה המשיחית עוצבו באופן שיטתי כבר בשלבים הראשונים של מחשבתו היהודית והחברתית, עובדה המאששת את ההנחה שהתפלספותו הדיאלוגית של בובר היא שיטה פילוסופית לכל דבר.⁶ הספר עוסק בגישתו ההרמנויטית-פילוסופית הייחודית של בובר לחקר טקסטים במשיחיות המקראית והיהודית-היסטורית, גישה שאותה שאף להציג כבר בשנות השלושים של המאה הקודמת.⁷ הוא שרטט תוכנית לחיבור מקיף בן שלושה כרכים בשם "לעתיד

האדם לזכות רק בקיום חוקי התורה, כיוון שבכל מערכת מוסר חילונית האדם עושה את מה שהוא רוצה לעשות – מה שגורם לו אושר או מביא לו סיפוק ("מוסרי"); רק בקיום מצוות התורה האדם עושה את מה שהוא צריך לעשות, אף שמעשים אלו אינם הולמים את נטייתו הטבעית. רק כך משתחרר האדם מתלותו בתכונותיו הטבעיות ובאופיו. י' ליבוביץ, יהדות, עם יהודי ומדינת ישראל, עמ' 29-30.

4 י' עדן, "אמת ללא שיטה", עמ' 33-50 וגם מאמריו השונים ב: Buber, *On Judaism*, 1995

5 ג' שלום, "תפישת היהדות אצל מרטין בובר", עמ' 377. ראו הרחבה בנושא בפרק השלישי בספר. וכן, בבסיסה של אחת מתפיסות היסוד של הרעיון המשיחי עומדת ההנחה שאחריותו של המין האנושי כראשיתו. בנקודת המוצא חי לו האדם בהרמוניה, אלא שזו עוותה עם הזמן מסיבות אלה או אחרות; ואולם לעתיד לבוא ההיסטוריה תומנת בחובה שיבה מפויסת לגן עדן, ובה ייושבו כל הניגודים ויפתרו כל הסתירות פתרון סופי ונחרץ. תפיסה דתית זו גולמה גם בנאורות: המנטליות הכמורה דתית של הפילוסופיה החילונית במאה ה-18 גרסה שהסתירות האנושיות הן פרי ההיסטוריה החוטאת של האדם, וסופן להיבלע ברחמה של היסטוריה חדשה והרמונית. המשיחיות תבטל את האנטינומיות האנושיות. ד' אוחנה, משיחיות וממלכתיות, עמ' 4.

6 ראו ד' ברזילי, האדם הדיאלוגי; R. Horwitz, "Buber's Way to 'I and Thou'"; M. Friedman, *Martin Buber: The Life of Dialogue*, New York 1960

7 לניתוח מעמיק ומקיף של המתודה ההרמנויטית של בובר ומשמעותה, ראו: S. Kepnes, *The text as Thou, Martin Buber's Dialogical Hermeneutics and Narrative Theology*, 1992, ובפרט פרקים 3 ו-7. בובר הושפע גם ממורו הנערץ וילהלם דילתי, אבי ההרמנויטיקה המודרנית. דילתי בנה מושג ה"חוויה" וה"ניסיון" (Erfahrung) את בסיס ה"הבנה" המודרנית. כהמשך למושג ה"הבנה" המודרנית ול"מבוא למדעי הרוח" שבו יצר בסוף המאה התשע-עשרה את ההפרדה הדיסציפלינרית בין מדעי הטבע למדעי הרוח, פנה דילתי בתחילת המאה ה-20, כנראה בעקבות הניטשאיניות, אל החוויה האינטואיטיבית

לבוא: עיונים בתולדות התהוותה של האמונה המשיחית", אך רק הכרך הראשון, "מלכות שמים", הושלם ופורסם.⁸ הנושא נבחן דרך שני תחומים מרכזיים בהגותו: "תחום ההיסטוריה", המגלם את "קדמות ישראל", ו"תחום האסכטולוגיה", המגלם את ה"עתיד". תחילה נבחן מפנה מוחלט בהיסטוריה, לאחר מכן ניצחון מוחלט בהיסטוריה, ולבסוף ניצחון מוחלט על ההיסטוריה, בהפיכתה ל"חזון אחרית הימים".⁹ בובר משתמש במושגים "האמונה המצפה" ו"האמונה הזוכרת",¹⁰ אמונה אשר נסמכת על עבר היסטורי קדום כמקור לתעצומות ושוורשי סמלים ומסורות מצד אחד, והחתרת אל אוטופיה של עידן הגאולה מן הצד האחר.¹¹

הסגולה המשיחית ומהותה האוניברסלית היא אבן יסוד בהגותו, והוא מדגיש את מרכזיותה להבנת היהדות בכל שלביה, גם כאשר היא מתגלגלת לחילוניות גמורה. כתביו על המקרא עסקו בהתהוות המשיחיות ובכתבים אחרים תיאר את השפעותיה על היהדות ואת תמורותיה בתוכה. לפני שגיבש את גישתו לרעיון המשיחי, בובר שאף לאופקיה האוניברסליים של הגאולה באמצעות השניות של "העבר היהודי" ו"הנצחיות היהודית", ודיבר על המשמעות האישית של הגאולה.¹² בובר תומך בתפיסה של גאולה המתמקדת בהווה ולא בחזון אפוקליפטי, זאת כדי לשמור על עיקרון מרכזי בהגותו, המדגיש את חשיבותו של הפרט בחייו הממשיים. גאולה בהווה, בתוככי הרגע הנוכח, היא מענה עקבי מבחינתו למצוקותיו ולחרדותיו של היחיד, אשר ניגודי ההווה המעורערת שלו נתפרשו לו כ"קרעים עמוקים" בהווייתו.¹³

מרטין בובר קובע כי היהודי חווה את שסעי עולמו בראש ובראשונה בתוך עצמו, בנפשו פנימה. כמו נחצה האני עצמו.¹⁴ מכאן צומחת חשיבות מושג הגאולה האישית, החוזר ומתחדד בכתביו. לצד ביקורת על מצבו הרוחני של

והאסתטית כבסיס ל"הרמנויטיקת החיים", אבל במקביל ניסה למשמע את מה שראה על בסיס מדעי. על מקומו של דילתי בתולדות ההרמנויטיקה ראו: G. Gusdorf, *Les origines de l'herméneutique*, pp. 378-387

8 במקור הגרמני הוא נקרא: Königstum Gottes, Das Kommende: Untersuchungen der Entstehungs-geschichte des messianischen Glaubens, 1 בובר), מלכות שמים: עיונים בספרי שופטים ושמואל, תרגם יהושע עמיר, ירושלים: מוסד ביאליק תשכ"ה.

9 בובר, "הקדמה למהדורה הראשונה", מלכות שמים, עמ' 8.

10 שם.

11 א' שפירא, "זיכרון ואוטופיה בהגותו של מרטין בובר", בתוך קלמן ירון ופול מנדס-פלור (עורכים), מרדכי מרטין בובר במבחן הזמן, ירושלים: י"ל מאגנס תשנ"ג, עמ' 197.

12 א' שפירא, "תיקון עצמי ותיקון עולם באספקלריה של בובר", דעת 27, עמ' 62.

13 בובר, "היהדות והיהודים" (1909), תעודה ויעוד, עמ' 26, 29.

14 בובר, "רוח המזרח והיהדות" (1912), תעודה ויעוד, עמ' 59-60.

האדם, ניתן למצוא בכתיביו של בובר גם נימה של אופטימיות ואמונה ביכולת האדם לבנות לעצמו בית ומעגל חיים בתוך המציאות המודרנית הסוערת.¹⁵ הגותו הדיאלוגית, המפגש בין ה"אני" ל"אתה" בתוכי הוא בבחינת מענה פילוסופי-אנתרופולוגי למצוקת האדם, כזיקה היוצרת זהות וממשות אנושית.¹⁶ בובר מציע לראות במודרניות גרסה חילונית של הנצרות, כאשר המשבר נובע מעצם הקדמה הטכנולוגית והמדעית, ומהשליטה בטבע שהשיג האדם במחיר של נסיגה באנושיותו.¹⁷ הקדמה, אומר בובר, הרחיקה את האני מעצמו. העולם המודרני נתפס כעולם שיש בו פועלים מוכשרים, אבל האנושיות עצמה נמצאת במשבר. כדי לעמוד על טיבו של משבר זה, בובר פונה למקורות הציוויליזציה

15 המערבולת – מונח מרכזי בהגותו של מרטין בובר – מתאר את תחושת הכאוס, האי-בהירות והבלבול שמלווים את האדם בזמנים סוערים של חייו. זהו מצב פנימי שבו הקרקע נשמטת, הגבולות מיטשטשים, והאדם חש כאילו הוא נסחף בתוך זרם וללא שליטה. המערבולת, על אף הקושי הטמון בה, אינה רק מקום של אובדן. להיפך – היא עשויה להיות גם מקור לפוריות נפשית ורוחנית. זהו המרחב שבו הוודאות נפרמת, והתשובות המוכרות כבר אינן מספקות. שם, בלב הסערה, מתעוררת באדם הקריאה לשוב ולבחון את חייו מחדש – לא מתוך אחיזה בתשובות מוכנות, אלא מתוך נכונות לשאול, לחפש, ולהטיל ספק במה שנראה קודם כמובן מאליו. יש רגעים במערבולת שבהם תחושת האי-ידיעה מתעצמת לאיבוד שליטה – תחושת מחנק, בלבול קיומי, ואפילו קריסה של זהות. אך דווקא מתוך השבר הזה, יכולה להיוולד תנועה פנימית עמוקה: רצון להבין את עצמי מחדש, לשוב ולהתכוון אל מהותי, ולבנות מתוך הבלבול סדר פנימי אחר. בובר מציע לנו לראות במערבולת לא רק משבר – אלא הזמנה. הזמנה לשהות באי-ודאות, ולמצוא בה אפשרות להתחדשות – אישית, מוסרית, קיומית.

16 דבריו של בובר מעלים את השאלה שהתשובה עליה היא בלתי אפשרית, האם תיתכן גישה כלשהי אל עולמו הפנימי של הזולת? בובר חשב שחווית המפגש בין ה"אני" וה"אתה" היא אפשרית. במאמר ביקורת חשוב, כפר עמנואל לוינס באפשרות הזאת. אין אנו יכולים לפרוך מעולמנו הפנימי, ה"אתה" שאנו פוגשים נמצא בתוכנו, ואיננו ה"אתה" שנשאר תמיד טרנסצנדנטי, אי-סופי עבורי. הדרך היחידה שנשארה פתוחה לפנינו היא לא דרך המפגש המסתורי, אלא דרך המעשים, דרכה של האתיקה. לוינס טוען שאנו עומדים בפני הטרנסצנדנטי, עולמו של ה"אתה" שלפנינו נעול. קל וחומר, בפני עולמו של ה"אתה" המוחלט. כלפי ה"אתה" האנושי, אפשרות ההתייחסות היחידה שלנו מצויה לא בספקולציה המטפיזית אלא במעשה. הדרך היחידה שנשארה פתוחה לפנינו, כלפי ה"אתה" המוחלט, היא לא דרך המפגש המסתורי, אלא דרך המעשים, דרכה של ההלכה. ראו: E. Lévinas, "La pensée de Martin Buber et le judaïsme contemporain", pp. 43-58

17 ראו בספר זה ניתוח ספרו של בובר שתי דרכי אמונה שאינו רק ניתוח תאולוגי אלא גם ניסיון להתמודד עם המשבר הגדול של בני דורו. בובר מבחין בין שתי צורות של אמונה דתית, היהודית והנוצרית. היהודית מבטאת יחס של אמן וביטחון ישיר באלוהים, והנצרות היא ההכרה בדבר מה הנמצא מעבר לעולם הזה ושאינו ניתן לתפיסה כאמיתי. "Two Types of Faith": A Study of the Interpenetration of Judaism and Christianity, 1961

הנוצרית, אשר לה שורשים יהודיים וכן אימצה תפיסות עולם הלניסטיות. הפתרון, לפי בובר, טמון בשיבה לאמונה היהודית המקראית, אותה יכול היהודי לממש דרך הציונות, דרך חברותא אנושית, מעגל של אנשים החיים זה עם זה ולא רק זה לצד זה – מודל חברתי שיש בו משום מענה לבדידות המודרנית. במקביל, בובר מעצים את תפקידו הגואל של האדם, הממוקד במרכז ההשקפה המשיחית שלו. האדם נועד לקדש את החיים, הן את חייו הן את חיי זולתו, ובכך למלא את תפקידו כלפי העולם והאלוהות. האדם מצווה למלא את שליחותו בעולם, שנברא למענו, כדי שהנברא בצלם אלוהים יחיה בו חיים מלאים. בובר העביר את התביעה אל תחום היחיד, וראה את ייעודו ותפקידו הגואל של האדם באחריות לשלום עולמו ותיקונו, בזמן ובמרחב – במציאות ההיסטורית.¹⁸ בכתביו מושם דגש על האינדיבידואציה כצעד מקדים לחיים דיאלוגיים. תהליכי האינדיבידואציה נתפסים כתהליכי גאולתה והתאחדותה של האישיות. גם כתביו החסידיים המאוחרים של בובר, ובייחוד "בדרכו של אדם על פי תורת החסידות" (1945), משקפים בתוכם את תפיסת האדם שלו.¹⁹ השאיפה לאחדות, הבולטת בכתביו, מבטאת שאיפה לגאולה, מתוך תפיסה שאיחוי הקרע בהוויית האדם יאפשר להשיג שלום בין אדם לחברו ויוליך, בתהליך התפתחותי, לאחדות במשפחת האדם כולה.²⁰ בובר האמין שהאדם מחזיק בידי אדם הכוח לממש את עצמו ולהיות הוא עצמו בעולם. עליו לקבל אחריות על חייו ולא לחמוק ממנה. לא מקרה הוא, שבובר נהג לספר את סיפורו של ר' זוסיא מאנאפולי אשר סמוך לפטירתו אמר: "בעולם הבא לא ישאלוני: למה לא היית משה רבנו? אלא ישאלוני: למה לא היית זוסיא?". כל אדם הוא בריאה חדשה ועליו לתקן את מידתו בעולם הזה.²¹ עליו להכריע ולפעול בנחישות, פן יעכב את ביאת הגואל. בובר חש וידע לאורך שנים שנות יצירתו, שיש לקיים את האמונה גם בתוך מציאות מפורדת, ולא גאולה. יש להיאבק תמיד להשגת "שלום הנפש", שהוא השלב הראשון בחתירה ל"שלום העולם". בהרצאה הגנוזה שנשא בברלין טען בובר ש"ההתגברות על הריבוי והשניות נקראת העולם המשיחי".²²

18 גם רוונצווייג ולוינס חילנו את מושגי הגאולה והאסכטולוגיה שלהם והשיגום בתור חובות ומעשים המוטלים על האדם, ועל האדם לבדו. ראו ד' לוי, "על מושג הגאולה בהגותם של ארבעה פילוסופים יהודים מודרניים", על התשובה ועל הגאולה: מנחת שי לבנימין גרוס, עמ' 191-206.

19 בובר, דרכו של אדם על פי תורת החסידות, ירושלים תשי"ז.

20 בובר, "היהדות והיהודים" (1909), תעודה ויעוד, עמ' 28.

21 בובר, דרכו של אדם על פי תורת החסידות, עמ' 16.

22 בובר, "המסתורין המשיחי" (6.4.1925), הביא לדפוס ותרגם ח' דרייפוס, עמ' 128.